

CAMIEL HAMANS

TAALPATRIOTTISME VAN BECANUS TOT GROTIUS

Abstract. Deze studie bespreekt de taalkundige opvattingen van Goropius Becanus (1519-1573) en zijn medestander Simon Stevin (1548-1620). Hoewel Becanus voor zijn fantasievolle etymologieën ernstig bekritiseerd is en zelfs belachelijk gemaakt door onder meer Josephus Justus Scaliger en Leibniz bleef zijn werk tientallen jaren invloedrijk, zoals blijkt uit de eerste Nederlandse grammatica *De Twee-Spraack* (1584), een ongepubliceerd jeugdwerk van Hugo de Groot en de befaamde Duitse grammatica van Schottelius *Ausführliche Arbeit* (1663). Becanus en Stevin kunnen daarom beter gezien en gewaardeerd worden als taalkundige patriotten, die vochten voor gelijke rechten van hun moedertaal.

Trefwoorden: Geschiedenis van de taalwetenschap; 16^e en 17 eeuws taalpatriottisme in Nederland en Duitsland; de verheerlijking van de moedertaal; relatie taal en werkelijkheid; goropianisme.

INLEIDING

Wie eenmaal gewetenloos genoemd is en erger dan een leeghoofd, kan nauwelijks nog rekenen op een ereplaats in de wetenschappen. Goropius Becanus, ofwel Jan van Gorp van Beek (Hilvarenbeek) overkwam dit.¹ Toch werd zijn vijfhonderdste geboortejaar in 2019, uitbundig en met lofprijzin-

---

CAMIEL HAMANS is associate secretary-general of het Comité International Permanent des Linguistes, CIPL, de wereldorganisatie van taalkundigen. Hij is daarnaast fellow van de Wiardi Beckman Stichting, de think tank van de Partij van de Arbeid in Den Haag. Hij doceerde Nederlandse taalkunde in Amsterdam, Leiden en Poznań en vervulde leidinggevende functies in de journalistiek en de sociaal-democratische fractie van het Europees Parlement. Zijn onderzoek richt zich op het snijveld van morfologie en fonologie, op de geschiedenis van de taalkunde en de Europese Oost-West-betrekkingen; correspondentieadres: Andreas Schelfhoutstraat 31 hs, 1058 HR Amsterdam, Nederland; e-mail: hamas@telfort.nl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1568-4703>.

¹ Deze kwalificatie ‘impium hominen, non solum vanum!’ werd hem toegevoegd door de Franse taalgeleerde Isaac Casaubon (1559-1614) (geciteerd naar Van Hal, ‘*Moedertalen en taalmoeders*’ 136).

gen gevierd in het Noord-Brabantse dorpje waar hij in 1519 het levenslicht zag.² Johannes Goropius Becanus (1519-1573)³ is bewonderd en verguisd. Zijn theorie over het ontstaan van het Nederlands en de daarmee samenhangende prominente plaats die het Nederlands behoorde in te nemen boven alle andere talen, idem dito.

Josephus Justus Scaliger (1540-1609), een groot Frans humanist en hoogleraar te Leiden, noemt hem een bedrieger:

Zijn boeken staan vol van een verwaten zelfvertrouwen. En zo verwerp ik (...) zijn opvatting (...) als volslagen schaamteloos en je reinste bagger. Nooit heb ik grotere onzin gelezen, nooit heb ik zo'n aperte onbezonnenheid gezien of gehoord. (Frederickx & van Hal 192)

En voor Becanus' bekendste boek '*Origines Antwerpianae*' (1569) had Scaliger evenmin een goed woord over: 'in dat kolossale boekwerk [meer dan 1000 pagina's CH] heb ik nauwelijks iets teruggevonden dat waar is' (Frederickx & van Hal 192). En dat terwijl Becanus de eerste geweest is die in 1569 een Gotisch tekstfragment, het Onze Vader *Atta Unsar*, gepubliceerd heeft⁴ en daarmee toch wel enig krediet opgebouwd had in de taalkundige gemeenschap van zijn tijd. Justus Lipsius (1574-1606), een derde beroemde humanist, taalgeleerde en geschiedkundige, was minder negatief over de persoon van Becanus, maar achtte zijn werk evenmin hoog. Becanus' rijke geest zou bewondering afgedwongen kunnen hebben, 'mocht hij zich tenminste op een ander soort onderwerp hebben toegelegd' (Deneire & van Hal 39).

Ondanks al deze kritiek en schimpscheuten bleef Goropius Becanus' naam rondzingen. De Duitse filosoof Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) kritiseerde de fantasievolle manier van etymologie bedrijven die Becanus – en vele van zijn tijdgenoten – gepraktiseerd had. In zijn *Nouveaux Essays sur l'entendement humain* schreef Leibniz:

De eigenaardige en lachwekkende etymologieën van Goropius Becanus, een geleerd geneesheer uit de 16^e eeuw zijn spreekwoordelijk geworden (...). (Swigers 129)

² Ter gelegenheid van deze 500^e geboortedag bracht de heemkundige kring van Hilvarenbeek 'Ioannes Goropius Becanus' samen met het plaatselijke museum 'De Dorpsdokter' in juni 2019 een populariserend jubileumnummer uit van het eigen tijdschrift onder de titel *Tussen Paradijs en Toekomst* (nr.106).

³ Sommige bronnen geven 1572 als Becanus' sterfjaar.

⁴ Van Hal (56).

Deze spreekwoordelijke negatieve waardering verleidde hem zelfs tot de introductie van een Frans werkwoord ‘goropiser’. Maar ook de Engelse term ‘goropianism’ raakte in de loop der geschiedenis ingeburgerd. Het is ‘the belief that the language one happens to be born to is not only the finest, but also the oldest in the world’⁵ (Vos 8-9).

1. GOROPHIUS BECANUS

Wie was Jan van Gorp en wat beweerde hij dat mensen er zo boos over werden? Becanus was een boerenzoon uit het vlekje Gorp bij Hilvarenbeek, vlakbij Tilburg.⁶ Na zijn schoolopleiding bij de Broeders des Gemenen Levens in 's-Hertogenbosch schreef hij zich als 17-jarige in aan de universiteit van Leuven. Hij studeerde filosofie, klassieke talen inclusief Hebreeuws en medicijnen. Met dit laatste vak heeft hij zijn brood verdiend, maar intussen bleef hij bezig met zijn talenstudie. Hij was een van de medewerkers van de Antwerpse drukker-uitgever Christoffel Plantijn (ca. 1520-1589) bij diens polyglotte bijbelproject, de uitgave van de Bijbelboeken in het Grieks, Latijn, Hebreeuws en Aramees. In een brief uit 1566 aan de secretaris van Filips II, Gabriel de Çayas, schrijft Plantijn:

En onder anderen hebben we hier dr. Becanus, vroeger geneesheer van wijlen Maria van Hongarije. Deze zeer geleerde heer beheerst het Grieks erg goed en is één van de beste filosofen die ik ken. (Naar Frederickx & Van Hal 41).

Plantijn was overigens niet de enige die een hoge dunk had van Becanus' taalkundige kwaliteiten. ‘Een gezaghebbende aanhanger van Goropius' theorieën was de Antwerpse geograaf Abraham Ortelius (...) (1527-1598)’ (Frederickx & Van Hal 181). In de toelichting bij zijn vaak herdrukte wereldatlas, *Theatrum orbis terrarum* (1570), wordt regelmatig positief naar Becanus verwezen. Ook de Haarlemse humanist Hadrianus Junius (1511-1575), bekend geworden door zijn postuum verschenen geschiedenis van Holland, *Batavia* (1580), maakt in dit boek dikwijls gebruik van de etymologieën van Becanus die hij overigens niet allemaal voor zoete koek slikte (Frederickx & Van Hal 181). Laevinus Torrentius (1525-1595), humanist, Neolatijns dichter en bisschop van Antwerpen nam de uitgave van Becanus'

⁵ ‘De overtuiging dat de taal waarin men geboren is niet alleen de beste is maar ook de oudste ter wereld.’

⁶ Biografische gegevens ontleend aan Frederickx & Van Hal (2015).

nagelaten *Opera* (1580) op zich. Schilder, diplomaat en man van aanzien te Antwerpen, Peter Paul Rubens (1577-1640), kocht in 1613, dus lang na de dood van Becanus nog een uitgave van Becanus' werk (Frederickx & Van Hal 182).

2. PUBLICATIES

Als ingezetene van Antwerpen, wilde Becanus zich graag verdienstelijk maken voor de stad. Zo stelde hij in 1563 maatregelen voor op het gebied van de gezondheidszorg en de medicijnverstrekking (Frederickx & Van Hal, 48). In hetzelfde rekwest aan het stadsbestuur bood hij aan een geschiedenis van Antwerpen te schrijven, een voorstel dat in dank aanvaard werd en leidde tot de publicatie in 1569 van de *Origines Antwerpianae* (Antwerpse Oorsprongen), een zeer omvangrijk boek over de geschiedenis van Antwerpen van het begin der mensheid tot aan zijn eigen tijd. Het is niet Becanus' enige publicatie. Bij zijn dood trof men in zijn nalatenschap een groot aantal afgeronde manuscripten aan, die in 1580 in een wederom meer dan 1000 pagina's tellende band uitkwamen onder de titel *Opera hactenus in lucem non edita* (Tot nu toe ongepubliceerde werken). Nico de Glas heeft een paar jaar geleden de belangrijkste stukken uit beide boeken geselecteerd en vertaald (Goropius Becanus 2014).

De doelstelling van beide werken verschilt nogal. In de *Origines* bezingt Becanus de grootsheid en de geschiedenis van Antwerpen en is zijn taaltheorie slechts 'hulpwetenschap'. In de *Opera* ontvouwt hij een heuse taaltheorie en taalfilosofie. Kern van beide is echter dat het Nederlands, het Cimbrisch, de oudste en dus ook de authentieke en beste taal is. Nu kwam deze opvatting geenszins uit de lucht vallen. Overal in Europa ging het in die jaren onder geleerden over de status van de volkstalen. Het Latijn verloor langzamerhand de positie van eerste taal en dus kwam de vraag op welke taal die rol in de diverse gebieden kon overnemen. Daarnaast was door de Renaissancistische herontdekking van het Grieks, het Hebreeuws en vervolgens het Aramees duidelijk geworden dat Gods woord, dat tot dan toe in het Latijn verkondigd was, zich in vermomming tot de gelovigen gericht had. De vraag naar de ware Tale Kanaäns en daarmee naar de echte door de Here aan de mensheid verstrekte waarheid drong zich op.

Een bekende anekdote zegt dat Karel V (1500-1558) de discussie voor zichzelf beslechtte met de uitspraak dat hij Frans sprak met mannen,

Italiaans tegen vrouwen, Spaans tot God en zijn paarden commandeerde in het Diets of Duyts, de term waarmee het geheel van Nederlands, Nederduits en Hoogduits aangeduid werd (De Vries, Willemijns & Burger 59).

Binnen deze context moeten Becanus' taalopvattingen gezien worden en moet zijn 'streven naar verheerlijking van het Nederlands' (Van den Branden 1956) geplaatst worden. Overigens was hij geenszins de eerste die claimde dat het Nederlands of de 'lingua Teutonica' de oudste taal was. Die opvatting is al te vinden in een anoniem handschrift uit het begin van de 16^e eeuw uit Colmar in de Elzas. De auteur beweert daarin dat Adam in het Aards Paradijs *Tusch*, 'Duits'/'Diets', sprak. Voor de Babylonische spraakverwarring (Gen. 11) hadden enige nakomelingen van Adam die naar Europa uitgewaaid waren, die taal meegenomen en zodoende was de oorspronkelijke 'lingua Teutonica' hier bewaard gebleven:

Darus kan alman warlich verston daz adam ist ein tuscher man gewesen. Darum heiszen wier tuschen in allen sprochen alman wan for der zerstorung was tusch alman sproch'. (Van den Branden 45)

[Hieruit kan iedereen concluderen dat Adam een Dietse man was. Daarom worden wij in alle talen ook Dietsers/Duitsers genoemd. Voor de verwoesting [van de Toren van Babel CH] was het Diets de taal van alle mensen.]

3. CIMBREN

Maar wat beweerde Becanus nu eigenlijk? Becanus' taaltheorie begint met de Bijbel.⁷ Het Aards Paradijs, dat hij in Indië, India, situeerde,⁸ werd bewoond door Adam en Eva. Genesis (2:19) zegt hoe God de mensheid aan zijn taal hielp:

Want als de HEERE God uit de aarde al het gedierte des velds en al het gevogelte des hemels gemaakt had, zo bracht Hij ze tot Adam, om te zien hoe hij ze noemen zou; en zoals Adam alle levende ziel noemen zou, dat zou haar naam zijn. (Statenvertaling)

Dit betekende niet dat God de mensen een taal gaf, maar het inzicht om de correcte naam aan de juiste wezens en dingen te geven. De mens kende

⁷ Deze uitleg is gebaseerd op Frederickx & Van Hal (265-276)

⁸ Het populaire idee dat Becanus beargumenteerd zou hebben dat het Aards Paradijs in Antwerpen gesitueerd was (zie bijv. Duijvestijn & Hagen, 8), blijkt op een incorrecte lezing van diens werk te berusten.

namelijk voor zijn verdrijving uit het Aards Paradijs de waarheid die hem door God geopenbaard was. Om die tot uitdrukking te brengen was er een taal nodig en op instigatie van God ontwikkelde Adam die. Deze taal moet nog ergens bestaan, is het vermoeden van Becanus. God wil immers niet dat een van zijn giften verloren gaat.

Toen de streek van het Aards Paradijs overbevolkt raakte, emigreerden er grote groepen. De meeste daarvan kwamen terecht in Babel, waar ze een toren tot in de hemel probeerden te bouwen. Dat wekte Gods toorn en hij verwoestte het bouwsel, verstrooide de volkeren over de wereld en verwarde daarmee hun talen. Degenen, echter, die in Indië achtergebleven waren, de Scythen, behielden de oude taal. Maar ook die namen weer in aantal toe en dus trokken er opnieuw groepen weg. Via Perzië kwamen ze naar het westen, via Klein Azië tot in West Europa. Overal bleven er plukjes Scythen hangen. Vandaar dat de talen van al die groepen verwant zijn, zouden wij zeggen. Becanus claimt evenwel dat ze dezelfde taal spraken, het ‘Cimbrisch’, dat in Duitsland en de Lage Landen, ‘Diets’ of ‘Duyts’ heette en daar niet veranderd is. Het ultieme bewijs is dat ‘Duyts’ hetzelfde woord is als ‘d’oudst’. De naam bewijst het dus: de oudste taal, maar tegelijk ook de taal van de oudste zoon van Gomer, een van de kleinzoons van Noah. De nakomelingen van Gomer tooiden zich met het predicaat ‘d’oudsten’ en dus werd hun taal ook zo genoemd. Gomers naam werd onder zijn nakomelingen verbasterd tot Cimmeriërs ofwel de Germaanse Cimbren tegen wie Caesar ten strijde trok.

Maar Becanus had ook taalkundige argumenten waarmee hij kon bewijzen dat het Diets de oudste en beste taal was.⁹ Het Diets – en daarmee doelde hij niet uitsluitend op de taal van de Lage Landen, maar ook op het aangrenzende Duits, de nadruk lag in die tijd immers meer op de overeenkomsten dan, zoals naderhand, op de (nationale) verschillen – had een zeer uitgebreide woordenschat, het beschikte over meer letters¹⁰ dan andere talen – bijvoorbeeld tweeklanken en de [w] – en het beschikte over een groot aantal monosyllabische woorden.¹¹ De semantische kracht van de Dietse

⁹ Deze paragraaf is gebaseerd op Frederickx & Van Hal (125-150). Ook de voorbeelden zijn ontleend aan deze studie.

¹⁰ Het begrip ‘letter’ omvat in de tijd van Becanus en nog lang daarna meer dan er tegenwoordig onder verstaan wordt. Niet alleen het grafische symbool, maar ook de daarmee weergegeven fonologische waarde. De klankwaarde van de ‘letters’ draagt volgens Becanus ook betekenis: een [a] wijst op beweging, een [t] op verbinding en een [r] op dwaling. Door deze letters te combineren ontstaan er zijns inziens automatisch zinvolle woorden.

¹¹ Het argument dat hoe korter de woorden van een taal hoe beter die taal is, was geenszins nieuw. Beatus Rhenanus (1531) had dit argument al opgevoerd ten bewijze van de voortrefte-

eenlettergrepige woorden gaat veel verder dan die van andere talen. Veel Nederlandse woorden kun je namelijk omkeren, waardoor de betekenis ook direct in het tegendeel verkeert. Neem bijvoorbeeld het woord *berg* of *barg*; bij omkering wordt dit *grab*, ‘graf’. Of *wort* dat in *trow* verkeert, hetgeen zoveel betekent als ‘je woord geven’ of *put* en *tup*, ‘top’ of *pla*, waarin men *plein* herkent, ‘vlakke’, dat na omkering *alp* blijkt te worden of *lef* ‘leven’ dat naar Becanus’ inzicht het tegenovergestelde van *fel* is. Deze eigenschap van intrinsieke omkeerbaarheid laat het Nederlands uitstijgen boven alle andere talen. Daarnaast is het Nederlands in staat, doordat het in de woorden diepere wijsheden en inzichten bevat, morele en religieuze steun te geven. Het Nederlands spreekt meteen tot de ziel. Tenslotte biedt het Nederlands, doordat het alle spraakklanken bevat en het wezen van taal tot uitdrukking brengt, hulp bij het leren van andere talen. Geen volk of het leert zo gemakkelijk een andere taal dan de Dietssprekenden (Frederickx & Van Hal 125-130).

Maar er kan ook op andere wijze bewezen worden dat het Nederlands de moeder aller talen is en niet het Hebreeuws, zoals de opvatting was onder het merendeel der toenmalige Bijbelvaste taalkundigen. Becanus gebruikte daarvoor etymologische redeneringen. Latijn kwam niet in aanmerking voor het predicaat oudste taal, want die taal was jonger dan het Grieks, zoals de Romeinen zelf toegaven. Vanzelfsprekend konden dus ook alle talen die op het Latijn teruggaan uitgesloten worden. Blevten derhalve over Grieks en het nog oudere Hebreeuws. Dus als Griekse en Hebreeuwse woorden nu verklaard konden worden als voortgekomen uit het Diets, dan was dit probleem uit de wereld. Onder de 2000 woorden die Becanus etymologisch behandelde, en die aanleiding geweest zijn voor de slechte naam die hij kreeg, zaten voldoende Griekse en Hebreeuwse woorden waarvan hij kon bewijzen dat ze teruggingen op het Cimbrisch. Frederickx en van Hal (147) geven als voorbeeld Becanus’ etymologische duiding van het Griekse woord voor ‘mus’.

---

lijkheid van het Duits (Van der Haar, 103), net als Johannes Cuspinianus (1528) (McLelland 108). De onderliggende gedachte is dat de zuivere waarheid simpel en eenduidig is en dus ook bondig uit te drukken, dus met eenlettergrepige woorden. Een taal, die intrinsiek bondig is, bevordert vervolgens een efficiënte communicatie en is dus kwalitatief beter dan een bloemrijke taal vol omhalingen en lange woorden. Zie ook Van der Wal (*De moedertaal* 49): ‘Eenvoud en complexiteit in de natuur zouden corresponderen met eenvoud en complexiteit in de taal.’ Overigens moet bij de argumentatie van Rhenanus en Cuspinianus niet uit het ook verloren worden dat het begrip Duits in die tijd een veel ruimer begrip was dan nu, waar het op een nationale taal slaat.

Het Griekse στρουθός ‘mus’ kon ontleed worden in *’s trou doot* (een genitief + ‘huwelijk’+ ‘dood’= ‘dood van het huwelijk’). De mus had al in de oudheid de reputatie seksueel overijverig te zijn – denk maar aan de dubbelzinnige gedichtjes van Catullus. Wie zich gedroeg als een mus, tekende het doodvonnis van zijn huwelijk.

Dat het Griekse ‘mus’ voortgesproten bleek uit een Nederlandse frase was al een ontdekking, maar nog meer dat hij ermee kon laten zien dat er een diepe waarheid verborgen zat in de namen en woorden van het Nederlands. Met dit soort spitsvondige redeneringen lukte het Becanus om de historische prioriteit van het Nederlands of Cimbrisch ten opzichte van het Latijn en het Grieks maar ook van het Hebreeuws te bewijzen.

Zijn methode van etymologiseren bestond er uit om woorden op te delen in segmenten, iets wat overigens geenszins ongebruikelijk was in zijn tijd. Vervolgens stelde hij vast wat de betekenis was van deze segmenten en door die weer te combineren kwam hij uit bij de toen geldende interpretatie. Het woord *varken* of liever *verken* zoals het in het Brabants van Becanus klinkt, bestond zijns inziens uit twee delen *ver* en *ken*. *Ken* hangt samen met *kennis* en *kennen*. Ergo, de betekenis van *verken* is: een wezen ver verwijderd van kennis. Wie de uitdrukking kent ‘zo dom als een varken’ begrijpt nu meteen dat *verken* slaat op *varken*.

4. TWE-SPRAACK

Ondanks zijn speculatieve etymologie, hebben Becanus’ taalfilosofische opvattingen school gemaakt. Die waardering blijkt bijvoorbeeld uit de eerste uitgewerkte grammatica van het Nederlands,¹² *Twe-spraack vande Nederduitse letterkunst* (1584),¹³ waarvan algemeen aangenomen wordt dat de dichter-filosoof Hendrik Laurensz. Spiegel de auteur of minstens de eindredacteur is.¹⁴ Wie het Eerste Capittel van de *Twe-Spraack*, een tweegesprek

¹² Er bestaat een eerdere, onvoltooide en in de 17^e eeuw nooit gepubliceerde, grammatica van de hand van Johan Radermacher (ed. Bostoen 1984). In deze *Voorreden* uit 1568 pleit Radermacher voor het Nederlands als taal van de wetenschap, zodat ook Nederlanders die geen vreemde talen beheersen, kennis kunnen nemen van de resultaten van wetenschappelijk onderzoek. Radermacher gaat niet in op de vraag naar herkomst en anciënniteit van het Nederlands.

¹³ ‘Nederduyts’ dient hier verstaan te worden als Nederlands. ‘Letterkunst’ slaat niet op letterkunde, maar op de kunst van de letters, de grammatica in ruime zin.

¹⁴ Zie over de vraag wie de auteur(s) van de *Twe-spraack* is of zijn o.m. Peeters (1982) en Dibbets (23-26).

tussen Roemer en Gideon, openslaat proeft meteen de smaak van Becanus. Roemer begroet Gideon met *Bon jours*, hetgeen een opgetrokken wenkbrauw en corrigerend *ghoeden dagh* van Gideon oplevert, gevolgd door een stukje taalgeschiedenis annex taaltrots:

G[ideon] Eerst moet ghy weten/ dat de Fransóysen ghesproten zyn vande Vranken, die noch Vránken-land bewonen ende Duits spreken: óóck dat de huydighe Franse taal/ na den onderghang des Roomschen Rycks/ uyt de Roomsche óf Latijnsche taal ende Duitsche spraack/ gheraapt is: ende dat het Duits een oude eyghen taal is/ bestaande meest uyt grondnamen ende wóórden van een silb; merckt van u tóp, tót u teen, als hóófd, haer, óógh, nues, kin, mond, tand, tong, óór, wang, hals, borst, arm, buyck, been, bil, knie, scheen, voet, etc. vóórt aerd, lucht, vier, heet, koud, bier, bróód, vleesch, hout, steen, stoel, banck, huis, bóóm, zout, min, haat, gha, sta, ben, koom, etc. Dit zyn eensilbighe eighen grondwóórden onzes taals. (Caron, 10; Dibbets, 83).

Becanus wordt zeven keer genoemd in de *Twe-spraack* (Dibbets, 326) en doorgaans met instemming. ‘Van de namen die in de Twe-spraack voorkomen, wordt die van Goropius Becanus het vaakst genoemd’ (Dibbets, 327). Tevens wordt Becanus de eer toegezwaaid de inspirator van dit werk te zijn. Spiegel beroept zich expliciet op Becanus bij het gebruik van de term ‘duyts’ voor de (volks)taal die tussen Brugge en Tallin gesproken wordt.¹⁵ Het is een taal die uiterst beknopt is, en daardoor veel monosyllabische woorden bevat, die niet vermengd is met andere talen en daardoor zowel autochtoon als authentiek is. Op het punt van de Bijbelse afkomst is Spiegel voorzigtiger dan Becanus. Hij gaat ervanuit dat het Duyts en het Hebreeuws beide oude talen zijn. Het Duyts is de taal van de stam van Japhet, Gomers vader, die niet deelgenomen heeft aan de bouw van de Toren van Babel. Zijn stam had namelijk Europa als woongebied toegewezen gekregen. Vandaar dat hun taal niet geslactofferd is bij de Babylonische Spraakverwarring. Zodoende spreken de nakomelingen van Japhet nog steeds Duyts, de taal van de periode voor Babel en die het Grieks en Latijn overtreft in ‘kortheyd’ en het Hebreeus in de ‘ryckheyd’ van woorden. De kwaliteiten die Becanus aan het Cimbrisch toekent komen we ook allemaal tegen bij Spiegel. Het feit dat het Nederlands over kreeftwoorden beschikt – woorden die je van voor naar achteren maar ook van achteren naar voren kunt lezen zoals *lepel*, *pap*, *lel* en *lul* – is een groot prae voor het Duyts (Dibbets, 303; Caron, 61). Dit komt

¹⁵ De hier gepresenteerde uitleg van de achtergrond van de *Twe-spraack* gaat terug op Dibbets (hfst. 12 en expliciet pp. 501-520).

nog bovenop de ‘onvolkomen kreeftwoorden’, omgekeerde eenlettergrepige woorden met een tegengestelde betekenis, zoals *klóck* en *kólk* ‘waar van het ene een ding de hóllicheyt opverts ende t’ander die nedewerts hebbende’ betekent (Caron, 61; Dibbets, 305) of *zack* en *kas* of *reghel* en *legher*. Dit systeem bewijst dat ‘onze taalvinder’, Adam, een goed inzicht had in de aard der dingen en in staat geweest is ‘d’uitspraack na t’ betekende’ te voegen (Caron 61; Dibbets 305).

Spiegel bediende zich van eenzelfde soort etymologische redenering als Becanus. Zo analyseert hij bijvoorbeeld, met een niet geheel correcte verwijzing naar Becanus, het woord *natuur* als bestaande uit *na* en *uur*. De vorm *uur* is hetzelfde woord dat men ook aantreft in *uurzaak* of *oorzaak* of *uursprong* en *oorsprong*. En dus is de conclusie: *natuur* betekent ‘na het uur’, en dit begrijpe men als ‘overeenkomstig de oorsprong’ (Dibbets 319). *Natuur* is derhalve niet ontleend aan het Latijn, maar juist andersom.

Op een punt wijkt de *Twe-spraack* af van Becanus en het gaat hier om een argument dat later vaker gebruikt is: het Duyts steekt boven alle talen uit, zelfs in dit opzicht boven het Grieks, omdat het zo goed in staat is tot ‘samenvoeging’. Het Nederlands kent net als het Grieks ‘ghelaschte wóórd- den’, maar het aantal samenstellingen is, volgens Spiegel, in het Nederlands veel groter.

(...) zó die twe an elck ander verknócht wordende een wóórd uitmaken/ neemt menze bey inden noemer als/ slaapmuts, hendrock, borstlap, handschoen, hozeband, voormou, knóópghat, slaapkamer, woonhuis, bóómgaard, appelbóóm, schryfpen, zandbus, ende dierghelyke ontellike alzó tzamenghelascht: in zulcker voeghen maghmer daghelycks veel t’samenzetten/ die gróte cieraat ende ryckheit inbrenghen/ ende zyn te verstandigher om datter de betekenis beyder wóórd- den in is. (Caron 54; Dibbets 269-271).

Spiegel laat hier niet alleen zien hoe goed hij de taal weet te observeren en analyseren, maar ook dat hij al beseft dat samenstellingen een hoofd hebben, het rechterdeel, de ‘noemer’ in zijn terminologie. Hiermee was hij zijn tijd zeer vooruit, want de eigenschap hoofd van een samenstelling is in de moderne morfologie pas enige decennia gemeengoed (cf. Williams 1981).

5. STEVIN

Ook Simon Stevin (1548-1620) sloot in zijn redeneringen bij Becanus aan. Stevin was een Bruggeling van afkomst, die in het Noorden terecht gekomen is, waar hij zich, toen hij al boven de dertig was, nog inschreef aan de Leidse universiteit. Hij werkte als ingenieur, deed wiskundig onderzoek en eindigde zijn carrière aan de zijde van prins Maurits, die hij onder meer privé-onderricht gaf in de toegepaste wiskunde (Van Berkel 16-17). Stevin publiceerde veel op zijn vakgebied en de mogelijke toepassingen ervan. Omdat hij gelezen wilde worden door mensen uit de praktijk schakelde hij op zeker moment over op het Nederlands, maar hij deed dit ook vanuit een taalfilosofisch motief (Van Berkel 19-20). Daarbij sloot hij aan bij Becanus, die hij niet met name noemt, en bij de *Twe-spraack*, die hij herhaaldelijk citeert en waarvan hij blijkens onderzoek door Peeters (119) een voorstudie in handen heeft gehad die uitvoerige lijsten met voorbeelden bevatte die de uiteindelijke boekuitgave van 1584 niet gehaald hebben.¹⁶

Stevin heeft drie keer over taal en over het Nederlands in het bijzonder gepubliceerd.¹⁷ In 1585 verscheen *Dialecticke ofte Bewijsconst*,¹⁸ een jaar later *De Beginselen der Weeghconst*, met daarin de *Vytspraeck vande Weerdicheyt der Dvutsche Tael*,¹⁹ en tenslotte in 1608 de *Wisconstige gedachtenissen, Inhoudende t'ghene daer hem in gheoeffent heeft*.²⁰ Dit laatste, omvangrijke werk begint met een deel getiteld *vant Weereltschrift*, 'de beschrijving van de wereld', waarvan de tweede afdeling getiteld is *vant Eertclootschrift*, 'de beschrijving van de aardkloot', de aardbol, een vernederlandsing van het Latijnse *Geographia*. Hierin behandelt Stevin in het zesde deel 'De Wysentijt' 'omdat die somwijlen sal genoemt worden.' Deze 'Wysentijt' is de periode waarin naar Stevins opvatting de mensheid taal en kennis verkregen heeft. Voor deze bijdrage is het weinig zinvol de verschillen

¹⁶ Voor een diepgravender beeld van Stevin als taalkundige binnen het academische landschap van de 16^e en 17^e eeuw, zie Van der Wal ("Logic, linguistics")

¹⁷ Het verzameld werk van Stevin is met een Engelse vertaling gepubliceerd in Stevin (1955-1966).

¹⁸ De *Dialectike* is opgenomen in de DBNL: www.dbnl.org/tekst/stev001dial01_01/.

¹⁹ Ook de *Vytspraeck* is via de DBNL te raadplegen: www.dbnl.org/tekst/stev001begh01_01/stev001begh01_01_0004.php.

²⁰ Stevins Wisconstige gedachtenissen zijn eveneens via internet toegankelijk: books.google.nl/books?id=2m4D5E5BHEQC&pg=RA1-PA9&lpg=RA1-PA9&dq=Stevin+van+de+vernieuwing+der+Wysentyt&source=bl&ots=8B-LHofd-I&sig=ACfU3U1ARg5VOhdevIdlWfFuPZNSVgdNgsQ&hl=nl&sa=X&ved=2ahUKEwiUq6Pjx_zpAhUNC-wKHSgcCR0Q6AewC3oECAkQAQ#v=onepage&q=Stevin%20van%20de%20vernieuwing%20der%20Wysentyt&f=false

tussen de drie taalkundige publicaties van Stevin te onderzoeken,²¹ Stevins taalkundige opvattingen sluiten immers aan bij die van de *Twe-spraack* en Becanus.²² Een goede taal is een taal die bondig is (zie voetnoot 12) en het Nederlands scoort wat dat betreft aanzienlijk beter dan het Latijn of het Grieks. Stevin heeft woordenboeken doorgevlood (Damsteegt, 35) en lijsten opgesteld, waarbij hij tot veel hogere aantallen komt dan de *Twe-spraack*. Hij presenteert zijn voorbeelden ook allemaal – in de ‘Wysentijt’ (I,2,6: 25-29) leidt dit tot tien pagina’s monosyllabische woorden en meer dan 2.000 Nederlandse voorbeelden en slechts een kleine vijf pagina’s voor Latijn en Grieks samen. Stevin is hiermee de eerste in het Nederlandse taalgebied die met frequentiegegevens werkt. Het volgende argument is dat van de ‘samen-vouging’, samenstelling. Stevin stelt expliciet dat het laatste deel van een ‘gekoppeld’ woord de ‘grondt’ is, het hoofd,, het voorgaande dus het linkerdeel is de ‘ancleving, de ‘modifier’ in modern taalkundige terminologie. Zulke samenstellingen zijn uitstekend geschikt om de hoorder/lezer meteen duidelijk te maken wat er met zo’n woord bedoeld wordt. Het woord *vierkant* bijvoorbeeld is in tegenstelling tot het Engelse *square* direct helder: het gaat om een vorm met vier kanten. Hetzelfde geldt voor *schuine zijde* versus *hypotenuse* of *evenredigheid* versus *proportionality* of in bastaard-Nederlands *proportionaliteit*. Daarom is het Nederlands zo geschikt om er wetenschap mee over te dragen. Tenslotte beroert het Nederlands meteen de ziel. Er is geen taal met een grotere ‘beweeghlicheyd’. Daarom hebben predikanten in Nederland zo’n succes. Aan deze kwaliteit van onze taal zit overigens ook een gevaarlijke kant. Een redenaar die het Nederlands voldoende beheerst kan de mensen laten geloven wat hij wil (cf. Levine, 194):

Want soo hy de tong wel t’sijnen bevele heeft, ende dat hem maer int hooft quaem een bessem de bruyt te sijne, hij zal de ghemeente beweghen ter bruyloft te commen. (Vytspraeck 86, cf. voetnoot 19)

Stevins Wijzentijd is een variant op Hesiodus’ Gouden Tijdperk (cf. Aalders 6). ‘De Wysentijt noemen wy die, waer in by de menschen een seltsaem wetenschap geweest heeft (...)’ (Wysentijt 1, 2, 6: 9, cf. voetnoot 20) een gouden tijd dus, waarin anders dan bij Hesiodus niet de nadruk lag op het menselijke geluk of de vredigheid, maar op het feit dat de mensheid toen

²¹ Een gedetailleerde studie over de taalopvattingen van Stevin is Brink.

²² De hier gepresenteerde samenvatting berust grotendeels op Damsteegt, Klijnsmit en Davide (z.j.).

beschikte over de kennis van het wezen der dingen. Die kennis was opgeslagen in de woorden van de oorspronkelijke, dus oudste taal. Helaas is die kennis met de taal verloren gegaan:

Na dien goede taalen noodich sijn, men soude om na goede talen te connen trachten, voor al moeten weten waerin talens goetheyt bestaet, want die rechte kennis nu by soo weynich menschen is, datse met d'ander wetenschappen des Wysentijts verloren schijnt. (Wysentijt 1, 2, 6: 18, cf. voetnoot 20)

Als die taal weer teruggevonden kan worden, krijgt de mensheid automatisch dus ook het natuurlijke inzicht terug dat in de loop der geschiedenis verloren is gegaan. Dat die taal gevonden kon worden en dat het Nederlands die oorspronkelijke taal is, stond voor Stevin buiten kijf. De zo even gepresenteerde argumenten bewezen zijns inziens zijn gelijk. Daarom schreef hij in de volkstaal, het Nederlands, want daardoor zouden de lezers meteen kunnen begrijpen waar hij het over had. Daarom wees hij ook het gebruik van vreemde termen en vakjargon af. Hij bedacht nieuwe woorden, die zelfverklarend zijn en meteen inzicht bieden in wat ze beduiden. Vandaar dat we in Nederland *wiskunde* kennen, 'bewijskunde', in plaats van *mathematica*, vandaar *raaklijn* in plaats van *tangens linea*, *breuk* en niet *fractio* etc. Stevins goede voorbeeld kreeg navolging. Daarom heet een *direct object* in het Nederlands een *lijdend voorwerp* en noemen we *numeralia telwoorden* (cf. van der Sijs, *15 Eeuwen* 133-135).

Waar Becanus en Spiegel zich op de Bijbel konden beroepen, kon Stevin dat niet. Geen der Testamenten spreekt immers over een Wijzentijd. Maar Stevin had zeker zo sterke historische argumenten als Becanus en Spiegel: de klassieken. Hugo de Groot, zoon van zijn compagnon Jan Cornets de Groot, heeft hem daaraan geholpen. In de *Wysentijt*, onderbouwt Stevin zijn claim met 'Getvychnissen eens seer ovden Wysentijts; by een vergaert deur den Hoochgeleerden Heer Doctor Huych de Groot' (Wysentijt 1, 2, 6: 16, cf. noot 20). De Groot verschaft hem twee pagina's citaten en verwijzingen naar grote klassieke auteurs, die allemaal melding maken van een vóórtijd waarin de mensheid nog beschikte over een diep inzicht in het wezen der dingen. De Groots overzicht van klassieke bewijsplaatsen wordt gevolgd door een hoofdstuk waarin Stevin uitlegt hoe een nieuwe Wijzentijd mogelijk is waarin weer alle verloren gegane kennis van de 'grote wetenschappen' teruggevonden kan worden: door analyse van de Nederlandse moedertaal.

Stevin was geen uitzondering. Zijn vakgenoot Jacob Willemsz. Verroten (1599-na 1638) publiceerde in 1633 bij Hendrik Werner te Hamburg een

wiskundig werk *Euclides. Zes eerste boeken, Van de beginselen der Wis-konsten*, waarin hij in een bijlage zijn visie op de Nederlandse taal geeft. Deze sluit bijna naadloos aan op die van Stevin, naar wie hij ook verwijst. Verroten neemt zelfs Stevins theorie over de Wijzertijd kritiekloos over (Van der Wal 1993).

Ook Cornelis Kiliaan (ca 1529-1607), de grote woordenboekermaker in de Antwerpse drukkerij-uitgeverij van Plantijn en Moretus en de eerste Nederlandse beroepslexicograaf, ontleende het een en ander aan Stevin, zonder overigens zijn naam te vermelden. ‘Uit onderzoek blijkt dat Kiliaan naar alle waarschijnlijkheid ten minste veertien woorden en vier woordbetekenissen van Stevin heeft overgenomen [in zijn *Etymologicum Teutonicae linguae* van 1599]. De overgenomen woorden zijn (in gemoderniseerde spelling) *evenwijdig, langwerpig, middellinie, rechthoekig, redenaar, schiksel, strijdreden, telkunst, verzoekbrief, wiskunst, wiskunstenaar, zichteinder en zingkunst* (Van der Sijs 2007: 25). En dan te bedenken dat Stevin een groot deel van zijn eenlettergrepige woorden weer ontleend heeft aan een eerder woordenboek, dat ook in opdracht van Plantijn samengesteld was en waaraan Kiliaan ook zijn beste krachten gegeven heeft, *Thesaurus Theutonice linguae. Schat der Neder-duytscher spraken* (1573) (Damsteeg 35).

6. HUGO DE GROOT

Hugo de Groot, of Grotius (1583-1645) is vooral bekend als jurist, maar in zijn jonge jaren echter was hij minstens zo actief als filoloog, neolatijs dichter en humanist.²³ Vandaar dat hij zich ook met het taalkundig werk en de ideeën van Stevin inliet. Grotius vertaalde als knaap bovendien een boek van Stevin in het Latijn en schreef lofdichten op diens uitvinding, de zeilwagen (Van Dam 71-74). Stevin en De Groot waren close.²⁴ In de gepubliceerde werken van Grotius komt men echter nauwelijks opmerkingen over taal tegen. Wel in het jeugdwerk *Parallellon Rerum Publicarum*, waaraan hij werkte tussen 1600 en 1604 en dat pas in 1801-1802 uitgegeven is met vertaling en commentaar door de boekenverzamelaar Johan Meerman. Het *Parallellon* is een werk als een omgevallen boekenkast van 630 pagina's, dat door het toegevoegde commentaar van Meerman verworden is tot een

²³ Voor biografische gegevens over Hugo de Groot zie Nellen.

²⁴ Zie over de persoonlijke en wetenschappelijke relatie tussen Stevin en Hugo Grotius ook Ad Davidse (z.j.2). Aldaar ook fragmenten uit het nader te bespreken *Parallellon*.

oerwoud van eruditie. Het is ‘een onevenwichtig product van jeugdige overmoed in een exuberante, retorisch gezwollen stijl vol gewilde antithese en effectzucht’ (Eyffinger 89). In de samenvatting in het eerste deel van wat komen gaat, kondigt De Groot aan dat hoofdstuk 25 zal handelen over de taal.

Hier was de plaats omtrent de Taal te spreken: wij bewijzen, uit de verwantschap der woorden, dat zich de onze zeer ver door de geheele waereld uitstrekt; en dat er niet alleen woorden van andere volkeren, maar ook veel Latijnsche, misschien zelfs Persiaansche daarvan afstammen. Tot de schoonheid en de voorrechten eener taal rekenen wij de korthed der wortelwoorden, die in geen taal gelijk in de onze plaats heeft, de lightheid der samenvoegingen, die nergens verwonderlijker is, en de evenredigheid der afleidingen, die zeer groot is. (De Groot, *Hugonis Grotii Batavi* 1, 13)

Eindelijk komt dan in het derde deel de taal zelf aan de orde. Stevin wordt niet alleen vanaf het begin alle lof toegezwaaid, maar Grotius volgt ook diens taalkundige argumentatie: nadruk op eenlettergrepige woorden, op samenstelling én afleiding, verwantschap der talen en het terugvoeren van vreemde woorden op Nederlandse bases.

De woorden zijn bij ons zoo talloos als de gedachten. En die zelfden, die wij onder het redenwisselen uitspreken, zonder dat zij te vooren gehoord zijn, zijn zoo eigenaardig en zoo betekenende, dat zij in twee Syllabes uitdrukken, ’t geen een Vertaaler nauwelijks in vier of vijf woorden in eene vreemde taal zou overgieten. De naamen der dingen voeren de bepaaling der dingen met zich (...). (De Groot, *Hugonis Grotii Batavi* 3, 101)

Hier beweert De Groot in feite dat de taal een directe afbeelding is van de werkelijkheid. Het wekt dan ook geen verbazing dat hij als classicus meteen naar Plato, en dus impliciet naar diens *Cratylus* verwijst, waar de discussie gaat over de vraag of taal conventioneel is, zoals eeuwen later door Saussure verdedigd, of natuurlijk, φυσει. Grotius kiest voor de tweede optie, zoals in feite Stevin en Becanus ook doen. Vanuit dit standpunt redeneert hij dan door dat, waar de natuur uit simpele eenheden is opgebouwd, een adequate taal dus ook uit korte eenheden moet zijn samengesteld. Maar hij gaat nog een stap verder: het Nederlands is zo’n voortreffelijke taal dat kinderen in staat zijn met nieuwe woorden iets uit te drukken dat voor anderen direct begrijpelijk is. Dit laatste is niet helemaal nieuw, want Stevin spreekt er ook over. Het beste Nederlands wordt tenslotte volgens De Groot en Stevin in Noord-Holland gesproken, want daar zijn de woorden nog korter dan elders.

Er is echter wel een essentieel verschil tussen De Groot en zijn voorgangers: hij stelt onomwonden dat het Hebreeuws de oudste taal is en ‘er is er geen die waardiger is de stof, waar mede zij zich bezig houdt te behandelen’ (De Groot, *Hugonis Grotii Batavi* 3, 97). Het Hebreeuws mag dan wel de oudste taal zijn, het Nederlands is eveneens een zeer oude taal, stelt Grotius, en hoeft qua ouderdom, kwaliteit en natuurlijke relatie met de dingen niet onder te doen voor het Hebreeuws. Tacitus heeft volstrekt ongelijk gehad toen hij de achterlijkheid van alle Germanen beschreef. De Batavieren vormen een uitzondering:

(...) ‘er zijn van onheugchelijke tijden af bij de Batavieren Gymnasien geweest, in welken de jeugd in de oeffeningen der letterkunde onderweezen wierdt. (De Groot, *Hugonis Grotii Batavi* 3, 75).

Omdat het Nederlands zo’n voortreffelijke taal is waarin alle kennis en problemen meteen duidelijk worden, moet het Nederlands ook onderzoeken en onderrichtstaal worden. Daarop komt De Groot jaren later terug als hij opgesloten zit in Slot Loevestein, 1618-1621, en hij aan een *Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-geleerdheid* werkt, maar die pas in 1631 gepubliceerd is (Blom, 107). Zowel in de brief aan zijn ‘lieve Kinderen’ waarmee hij het boek aan hen opdraagt, als in het bericht aan de ‘beminden leser’ schrijft hij

Onse Duytsche moederstale heeft hy [= De Groot] oock gesocht te vereeren, ende te toonen dat oock deze wetenschap in deselve tale wel kan verhandelt werden, waertoe hij hem beholpen heeft met veele nu wat ongebruyckelijcke doch goede oude Duytsche woorden, die in de oude handvesten en de keuren bevonden werden; oock eenighe woorden door ’t samenvouginge gemaect, doch soo dat den sin daer van seer is te vatten (...). (De Groot, *Inleidinge* XV)

Grotius is behoorlijk succesvol geweest in zijn streven naar vernederlandsing van de rechtstaal. Aan hemzelf zijn direct de woorden *afschrift* voor *kopie* en *verzorger van een boedel* voor *curator* ontleend; in het *Nieuwe Burgerlijk Wetboek* dat in 1838 de *Code Civil* verving zijn nog aanzienlijk meer op hem en zijn medestanders teruggaande Nederlandse termen opgenomen, zoals *dading*, *erfdienstbaarheid*, *handlichting*, *vennoot* en *verjaring* (Van der Sijs, *15 Eeuwen* 133 en 157).

7. SCHOTTEL

De faam van Stevin, en via hem het gedachtengoed van Becanus, is ook tot het buitenland doorgedrongen.²⁵ Met name de schatplichtigheid van Justus Georg Schottelius' (1612-1676) of Schottels *Ausführliche Arbeit von der Teutschen HauptSprache* (1663) aan Stevin is bekend. Met de *Ausführliche Arbeit*, zijn hoofdwerk, heeft Schottel de Duitse grammaticale traditie op de kaart gezet. Het werk is een kleine honderd jaar toonaangevend gebleven in Duitsland, maar ook daarbuiten, zelfs weer in Nederland (McLelland 218-262). Een Nederlands grammaticus die zich baseert op Schottel is bijvoorbeeld Arnold Moonen, die een grammatica gepubliceerd heeft die richtinggevend geweest is voor de eerste helft van de 18^e eeuw (Klijnsmit 228).

Kiedroń ("Taalkundige" en *Niederländische*) heeft de relatie Schottel-Stevin onderzocht. Door zijn grote acribie is Kiedroń er niet alleen in geslaagd vrijwel alle passages waarin Schottel naar Stevin verwijst te lokaliseren en in de bron te traceren, maar ook wist hij talloze overnames zonder bronvermelding aan te wijzen.

Voor Schottel is de term 'Duytsch' van Stevin synoniem aan zijn 'Teutsche Hauptsprache' (Kiedroń, "Taalkundige" 242). Schottel neemt het idee van monosyllabische grondwoorden over van Stevin met daarbij ook de directe semantische relatie met de werkelijkheid, evenzo benadrukt hij het belang van samenstellingen (Klijnsmit 227). Dat de Teutsche Sprache een φυσει-relatie met de dingen onderhoudt, leidt geen twijfel:

Die teutsche Sprache, welche die tieffe Verborgtheit der Natur gründlich ausbilden kan 'de Duitse taal die wat het diepste verborgen zit in de natuur wezenlijk kan verbeelden.' (Kiedroń, "Taalkundige" 251)

Schottel gaat niet mee in Stevins theorie van de Wijzentijd, maar hij gaat uit van een voorgeslacht, van wie zoveel dreiging uitging dat het de grote wereldrijken zodanig heeft weten te verzwakken dat het zelf de wereldheerschappij op zich kon nemen 'nach Ordnung Gottes' – volgens Gods orde dus – en die tot het eind der tijden kon behouden. Ook wat betreft de natuurlijke relatie tussen woorden en dingen wijkt Schottel niet echt af van Stevin en Becanus. Schottel, een vroom man, leefde in een periode waarin de ideeën van de Duitse protestantse mysticus Jakob Böhme en vergelijkbare opvattingen gemeengoed waren.

²⁵ Baker toont aan dat, ondanks diens verzekering van het tegendeel, William Camdens *Britannia* (1586) teruggrijpt op de methodologie van Becanus, hoewel voor Camden niet het Diets de oertaal bleek maar het Welsh.

But Schottelius lived in a society that believed that *all* signs in the world (and not just signs in the language) carried, or at least could carry, a meaning which pointed to the purpose of God in the world. As an extreme example, Jakob Böhme (1575-1624) believed he had been granted enlightenment to interpret the traces of the original God-inspired language, the *Natursprache*, preserved in German, where the very manner of articulation of sounds expressed metaphysical truths about God's creation. (McLelland 8)

Met deze opvatting zijn we, als gezegd, vrijwel terug bij Stevin en Becanus, zij het dat Schottel, als vroom man, niet twijfelde aan het primaat van het Hebreeuws. Maar het is niet alleen de kijk op de taalhistorie die Schottel met Stevin én Becanus gemeen had:

If Stevin stood in the foreground (borrowed, cited, translated, often unacknowledged (...)), Becanus stood in the background, as an internationally known (albeit much criticized) proponent of identifying original monosyllabic rootwords to establish value and antiquity of a language. Without any doubt, then, the fundamental notion of the *Stammwort* rested firmly on Low Countries' linguistic patriotism and scholarship. (McLelland 110)

BESLUIT

Waar Becanus lange tijd in de taalkunde beschouwd werd als een fantast of malloot, is het nu mogelijk hem weer in zijn tijd te zien. 'Becanus was veel meer dan de taalgek, waarvoor hij vaak gehouden wordt.' (Hagen 9). Weliswaar blijven veel van zijn etymologieën, ook naar de eisen van zijn tijd, onverantwoord speculatief, maar zijn ideeën, hoezeer ook gebaseerd op theologisch en taalkundig drijfzand, blijken vervolgens een uiting van gerechtvaardigd taalkundig patriotisme, om een term van Nicola McLelland te lenen. Becanus kwam op voor de waarde van de volkstaal. Daarvoor moest hij een theorie ontwikkelen die naderhand niet meer dan een kaartenhuis bleek, maar die wel aan het door hem gestelde doel beantwoordde. Het Nederlands werd langzamerhand gezien als een volwaardige taal, waarin onderwijs, wetenschap, bestuur en rechtspraak plaats konden vinden. De emancipatoire strijd voor het Nederlands was niet gedaan met de publicatie van Becanus *Origines* of zijn *Opera*. Vandaar dat Becanus, zij het met alle kritiek die op zijn etymologische methode uitgeoefend werd, decennia lang invloedrijk bleef. Serieuze wetenschappers als Stevin en Grotius en baanbrekende taalbeschrijvers als Spiegel en Schottelius beriepen zich daarom

impliciet maar veel vaker nog expliciet op zijn ‘streven naar verheerlijking’ van de moedertaal en op de argumenten die hij daarvoor aanvoerde.

BIBLIOGRAFIE

- Aalders, H. Wzn. Gerhard Jean Daniël. *Historische Periodisering in de Oudheid*. Noord Hollandsche Uitgeversmaatschappij, 1986.
- Baker, David Weil. “Etymology, Antiquarianism, and Unchanging Languages in Johannes Goropius Becanus’s *Origines Antwerpianae* and William Camden’s *Britannia*.” *Renaissance Quarterly*, 72, 2019, pp. 1326-1361.
- Berkel, Klaas van. *In het voetspoor van Stevin. Geschiedenis van de natuurwetenschap in Nederland*. Boom, 1985.
- Blom, Frans R.E. “Constantijn Huygens en de ontwikkeling van de poëzie in de landstaal in het eerste kwart van de zeventiende eeuw.” *De Hollandse jaren van Hugo de Groot (1583-1621)*, onder redactie van Henk J.M. Nellen en J. (Hans) Trapman, Verloren, 1996, pp. 97-111.
- Bostoën, Karel J. “Kaars en bril: de oudste Nederlandse grammatica.” *Archief van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, 1984, pp. 1-47.
- Brink, Daniel. “The Linguistics Theories of Simon Stevin.” *Journal of Germanic Linguistics*, 1, 1989, pp. 133-152.
- Caron Willem J.H., editor. *Hendrik Laurensz. Spiegel, Twe-spraak, Ruygh-bewerp, Rederijck-kunst*. Wolters, 1962.
- Dam, Harm-Jan van. “Filoloog en dichter in Leiden.” *De Hollandse jaren van Hugo de Groot (1583-1621)*, onder redactie van Henk J.M. Nellen en J. (Hans) Trapman, Verloren, 1996, pp. 67-86.
- Damsteegt, Cees. “Simon Stevin: taalspiegeling en taaldaad.” *Tussen intuïtie en weten*, onder redactie van Max Wildiers et al., Coutinho, 1982, pp. 27-46.
- Davidse, Ad (z.j.) *Stevin en Taal*. adcs.home.xs4all.nl/stevin/begin/taalparels.html. Geraadpleegd 14.01.2020.
- Davidse, Ad (z.j.2). *Stevin en Hugo Grotius*. adcs.home.xs4all.nl/stevin/varia/grotius.html. Geraadpleegd 13.05.2020.
- Dereire, Tom en Toon van Hal. *Lipsius tegen Becanus. Over het Nederlands als Oertaal*. Amersfoort, Florivallis, 2006.
- Dibbets, Geert R.W. *Twe-spraak vande Nederduitsche letterkunst (1584)*. Van Gorcum, 1985.
- Duijvestijn, Bob. *Johannes Goropius Becanus, geneesheer en taalkundige*. 2017. www.brabantserfgoed.nl/personen/g/goropius-becanus-johannes. Geraadpleegd 30.12. 2020.
- Eyffinger, Arthur. “Hugo Grotius’ *Parallelon rerumpublicarum*.” *De Hollandse jaren van Hugo de Groot (1583-1621)*, onder redactie van Henk J.M. Nellen en J. (Hans) Trapman, Verloren, 1996, pp. 87-95.
- Frederickx, Eddy, en Toon van Hal. *Johannes Goropius Becanus (1519-1573). Brabants arts en taalfanaat*. Verloren, 2015.
- Groot, Hugo de. *Hugonis Grotii Batavi, Parallelon Rerum Publicarum Liber Tertius. De Moribus Ingenioque Populorum Atheniensium Romanorum Batavorum. Vergelijking der Gemeen-*

- besten door Hugo de Groot. *Derde Boek. Over de Zeden en den Inborst der Atheniensen, Romeinen en Hollanderen*. Uitgegeven, vertaald en van commentaar voorzien door Johan Meerman, Haarlem, A. Loosjes, 1801-1802.
- Groot, Hugo de. *Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-geleerdheid*. Met aantekeningen van Sybrandus J. Fockema Andreae, Gouda, Quint, 1985.
- Goropius Becanus, Johannes. *Van Adam tot Antwerpen: een bloemlezing uit de 'Origines Antwerpianae' en de 'Opera'*. Vertaald en ingeleid door Nico de Glas. Verloren, 2014.
- Haar, Alisa van der. *The Golden Mean of Language: Forging Dutch and French in the Early Modern Low Countries (1540-1620)*. Brill, 2019.
- Hagen, Anton M. *De Lof der Nederlandse Taal*. Katholieke Universiteit Nijmegen, 1999.
- Hal, Toon van. "De belangstelling voor taalwetenschap in de Lage Landen." *Portret van een Wordenaar. Cornelis Kiliaan en het woorden boek in de Nederlanden*, onder redactie van Stijn van Rossem. Provincie Antwerpen, Departement Cultuur, 2007, pp. 47-57.
- Hal, Toon van. *'Moedertalen en taalmoeders'. Het vroegmoderne taalvergelijkende onderzoek in de Lage Landen*. Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Kunsten en Wetenschappen, 2010.
- Kiedroń, Stefan. "Taalkundige opvattingen van Simon Stevin en hun weerspiegeling in de *Ausführliche Arbeit von der Teutschen HauptSprache* von Justus Georg Schottelius." *Neerlandica Wratislaviensia*, vol. 2, 1985, pp. 241-271.
- Kiedroń, Stefan. *Niederländische Einflüsse auf die Sprachtheorie von Justus Georg Schottelius*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1991.
- Klijnsmit, Anthony J. "Schottel and the Dutch – The Dutch and Schottel." *'Das unsichtbare Band der Sprache'*. *Studies in German Language and Linguistic History in Memory of Leslie Seiffert*, onder redactie van John L. Flood, Paul Salmon, Olive Sayce & Christopher Wells, Stuttgart, Verlag Hans-Dieter Heinz, 1933, pp. 215-235.
- Levine, David A. "Frans Hals and the Vernacular." *Vernacular Expression in Early Modern Arts*. onder redactie van Joost Keizer & Todd Richardson, Brill, 2011, pp. 179-203.
- McLelland, Nicola. *J.G. Schottelius's Ausführliche Arbeit von der Teutschen HauptSprache (1663) and its place in early modern European vernacular language study*. Wiley-Blackwell, 2011.
- Nellen, Henk. *Hugo de Groot: een leven in strijd om de vrede 1583-1645*. Balans, 2007, 2^e druk.
- Peeters, Leopold. "Auteurschap en tekst van 'Spiegels' 'Twe-spraack' (1584)." *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en letterkunde*, vol. 98, 1982, pp. 117-129.
- Statenvertaling 1637/1657. statenvertaling.nl/. Geraadpleegd 14.01.2020.
- Stevin, Simon. *The Principal Works Simon Stevin*, onder redactie van Ernst Crone, Eduard J. Dijksterhuis, Robert J. Forbes e.a., 5 vols., Swets & Zeitlinger, 1955-1966.
- Swiggers, Pierre. "Van t'begin der eerster volken van European (1614): Kelten en Scythen bij Adrianus Schrieckius." *Kelten en de Nederlanden van prehistorie tot heden*, onder redactie van Lauran Toorians, Peeters, 1998, pp. 123-147.
- Sijs, Noline van der. "Kiliaan als lexicografische vernieuwer." *Portret van een Wordenaar. Cornelis Kiliaan en het woorden boek in de Nederlanden*, onder redactie van Stijn van Rossem, Provincie Antwerpen, Departement Cultuur, 2007, pp. 19-30.
- Sijs, Noline van der. *15 Eeuwen Nederlandse Taal*. Gorredijk, Sterk & De Vreese, 2019.
- Van den Branden, Lode. *Het streven naar verheerlijking, zuivering en opbouw van het Nederlands in de 16^e eeuw*. Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, KANTL, 1956.

- Vries, Jan W de, Roland Willemijns en Peter Burger. *Het verhaal van een taal*. Prometheus, 1993.
- Vos, Andries L. *Tradition and Innovation in Petrus Montanus 'The Art of Speech'*. Unpubl. PhD diss. University of Edinburgh, 1962.
- Wal, Marijke J. van der. "Verrotens taalbeschouwing, een onbekend voorbeeld van Stevinrecèptie." *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, vol. 109, 1933, pp. 328-347.
- Wal, Marijke J. van der. "Logic, linguistics and Simon Stevin in the context of the 16th and 17th centuries." *History of Linguistics 1993: papers from the Sixth International Conference of the Language Sciences (IHoLS VI)*, onder redactie van Kurt R. Jankowsky. John Benjamins, 1995, pp. 147-156.
- Wal, Marijke J. van der. *De moedertaal centraal. Standaardisatie-aspecten in de Nederlanden omstreeks 1650*. SDU, 1995.
- Williams, Edwin. "On the notions 'lexically related' and 'head of a word'." *Linguistic Inquiry*, vol. 12, 1981, pp. 245-274.

PATRIOTYZM JĘZYKOWY
OD BECANUSA DO GROTIUSA

Streszczenie

W niniejszym opracowaniu analizie poddano idee językowe Goropiusa Becanusa (1519-1573) i jego naśladowców: Hendrika Laurensza Spieghela (1549-1612), Simona Stevina (1548-1620) i Hugo Grotiusa (1583-1645). Goropius Becanus miał niezbyt dobrą reputację ze względu na tworzone przezeń fantastyczne etymologie, które wyśmiewał np. Leibniz. Jego jednak pomysły na temat pozycji i wartości języka holenderskiego jako jego języka ojczystego wywierały wpływ przez ponad sto lat. Wysoko ceniono je nie tylko w Niderlandach, lecz także w Niemczech, gdzie podobny patriotyzm językowy rozkwitł w XVII wieku. Goropiusa Becanusa i jego zwolenników należy docenić jako językowych patriotów, którzy walczyli o równouprawnienie swojego języka ojczystego.

Słowa kluczowe: historia językoznawstwa; patriotyzm językowy XVI i XVII wieku w Holandii i w Niemczech; pochwała języka ojczystego; relacja języka i rzeczywistości; goropianizm.

LINGUISTIC PATRIOTISM FROM BECANUS TO GROTIUS

Summary

In this study the linguistic ideas of Goropius Becanus (1519-1573) and his followers Hendrik Laurensz Spieghel (1549-1612), Simon Stevin (1548-1620) and Hugo Grotius (1583-1645) are studied. Goropius Becanus has a poor reputation for his fantastic etymologies, which have been ridiculed by, for example, Leibniz. However, Becanus' ideas about the position and value of his Dutch mother tongue have been influential for more than a century, as is demonstrated. He was not only held in high esteem in the Low Countries but also in Germany, where a similar linguistic patriotism flourished in the 17th century. Goropius Becanus and his supporters should be appreciated as linguistic patriots who fought for equal rights for their language.

Keywords: History of linguistics; 16th and 17th century language patriotism in the Netherlands and Germany; praise of the mother tongue; relation of language and reality; Goropianism.